

Dr. Simonné Pável Judit
(Szombathely, Magyarország)

PÁVEL ÁGOSTON SZLAVISZTIKAI MUNKÁSSÁGÁNAK ÁTTEKINTÉSE

Abstract: After graduating as a teacher of Hungarian and Latin languages in 1911, my father earned his living as a high school teacher his whole life. He did all of his creative work in part-time. He earned a doctoral degree in 1913 in comparative Slavic linguistics. He described the phonetics of the Slovene dialect of his home village Cankova, and later he wrote a grammar of the „domestic Slovene language”. He compiled a shorter and a longer Russian grammar. Avgust Pavel translated Slovene novels, short stories, poems and folk songs into Hungarian.

Keywords: Avgust Pavel, Phonetics of Cankova, „domestic Slovene” grammar, Russian grammar, translations from Slovene

Tisztelettel köszöntöm a Nemzetközi Szlavisztikai Napok résztvevőit. Nagy megtiszteltetés számomra prof. dr. Gadányi Károlynak ez a felkérése, aki műveiből ismerte meg Apámat – és lett igaz Barátja. Tevékeny életemet én más területen éltem, de mindenkor elsőrendű feladatomnak tekintettem Apám szerteágazó munkásságának megismerését, írásainak megőrzését, rendezését, gyakran a feldolgozását, a kutatók segítségét is. Szeretném most kéziratai, levelezése, családi irataink, a róla szóló gazdag irodalom legkiválóbb nyelvészeinek írásain keresztül bemutatni: hogyan érte el a cankovai kisfiú a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi karán a magántanári kinevezést 1941. április 24-én a *Délszláv-magyar nyelvi és irodalmi kapcsolatok* című tárgykörből.

A történészek szerint minden alkotást, mint a tudományos és technikai felfedezéseket is, csak a maguk korának távlatába helyezve, történelmi és társadalmi viszonyait ismerve lehet valósan értékelni, megítélni. Köztudott – de azért szeretném kiemelni –, hogy Apám Magyarországon, Vas megyében, Vashidegkúton született (a mai Cankován) vend-szlovén nemzetiségi faluban, 130 évvel ezelőtt. Rendkívüli tehetségét és szorgalmát már tíz éves korában meglátta Borovnyák plébános úr, aki az elemi iskola után a magyar középiskolákba irányította őt. Itt érettségizett Szombathelyen a premontrei gimnáziumban. A budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen magyar–latin szakos tanárnak készült több mint 100 évvel ezelőtt, 1905-1909 között. Már az első félévtől kezdve – anyanyelve iránti hűségéből – hallgatta Margalits Edének

A horvát és szerb irodalom legújabb kora, a II. félévben emellett *A horvát és szerb irodalom ó- és középkora*, valamint *A horvát és szerb nyelvtan* című előadásait, amelyekből "jelesen colloquált, igen szorgalmas" eredménnyel vizsgázott is. Ezeket a tanulmányait a II. évben is folytatta, sőt hozzávette a szláv tanszék megalapítójának, Asbóth Oszkárnak az orosz nyelvtanról tartott előadásait. A III. évben Margalits Gundulics Iván költői munkáiról, valamint a horvát és szerb történetírókról, majd a raguzai horvát költészetről tartott előadásait. Asbóth a továbbiakban már eredetiben olvastatta Krylov meséit, Puskin kisebb költeményeit, Borisz Godunov drámáját, Kolycov dalait... Nem hiába ámult el tisztelettel 1945-ben az orosz ezredes Apám szép, folyékony orosz írásán. Bevallotta, hogy Apám sokkal jobban ismeri az orosz irodalmat, mint ő. De Apámnak ez sem volt elég! Hallgatta és kitűnő eredménnyel vizsgázott mindezekén túl még Asbóthnál az ó-bolgár, Deiches Jakabnál a lengyel, Patrubányinál az örmény nyelvi előadások anyagából. De nehogy azt a benyomást keltsem, talán ezekkel elhanyagolta kötelező magyar–latin tanulmányait? Nem! A kiváló magyar professzoroknál: Beöthy, Négyesy, Riedl, Simonyi, Szinnyi előadásaiból is mindenkor jelesen-kitűnően vizsgázott. Erről tanúskodik egyetemi indexe, melyet a család őriz. Pável Ágoston így alapozta meg szlavisztikai munkásságát.

Mint egyetemi hallgató kezdett el fordítani és írta meg első nyelvészeti munkáját, szülőfaluja vend nyelvének hangtanát, amellyel pályadíjat nyert. A MTA kiadta, mint *A szláv nyelvjárások* sorozat első kötetét (PÁVEL 1909). Ezt a nyelvtani alapmunkáját dolgozta ki Pável Ágoston 1941-re teljes, gazdag példatárral rendelkező nyelvkönyvvé, amely életében nem jelenhetett meg. Köszönet prof. Marko Jesenšeknek, aki kései kiadását 2013-ban lehetővé tette a legkiválóbb szlavisták és egyetemek támogatásával (PÁVEL 2013). Asbóth professzor 1910-ben az MTA kiadásában megjelenő Nyelvtudomány című szaklapban 2. füzetében a 127-140-ig terjedő oldalon részletesen ismerteti Apám pályamunkáját, imigyen: „Nem kívánok bírálatot írni e rendkívül becses értekezésről, hisz egyetemi hallgató írta, aki közben szorgalmasan készült a tanári vizsgálatra aki tudományos apparátussal alig rendelkezett – még Pleteršnik szlovén szótárát is csak munka közben kapta tőlem állandó használatra. Nem is a jelenségek tudományos megértése és fejtegetése itt a fő, hanem a gazdag, minden tekintetben megbízható anyag avatja ezt a dolgozatot elsőrendű forrássá, ez biztosít a szláv nyelvek terén végzett nyelvjárás-tanulmányok közt Pável munkájának kiváló helyet. De hogy félreértést ne keltsenek szavaim, ezzel világgért sem mondom, hogy P.-nál csak az anyag becses, szó sincs róla. Egészben véve a nyelvi jelenségek megítélésében is sok sikerült részletet találni, különösen a hangzók bonyolult története, a hangsúlyos és hangsúlytalan hangzók egymáshoz való egészen sajátos viszonya egészen világosan kidomborodik, a nyelvjárás csaknem egész szókincse nagyjában helyesen be van állítva, úgy hogy e kincséből akár egy takaros kis szófejtő szótáracska lehetne összeállítani... Arról, hogy az itt közölt anyag nemcsak a szlovén nyelvvel foglalkozók, de az egész szláv nyelvészetre nézve

értékes, becses és fölötte tanulságos, hogy különösen a hangzóknak a szlovén irodalmi nyelvben annyira elmosódott eredeti quantitása itt a legtöbb esetben híven meg van őrizve, nem akarok bővebben értekezni, a szláv nyelvészet szempontjából amúgy is már behatóan méltattam más helyen a mindenkép figyelmet érdemlő értekezést, /Rocznik slawistyczny III. 177-203.1./ ott rámutattam a munka gyenge oldalaira is. Itt első sorban a magyar nyelvészt tartva szem előtt más szempontokat kívánok kiemelni. A magyar nyelvészeknek, akik Melich Szláv Jövevényszavaink c. művének eredményeit olyan készségesen elfogadták, mindenképpen el kellene P. értekezését olvasniok, ha az még olyan keserves munka is volna rájuk nézve...” Ezután 11 oldalon összeveti a professzor alaposágával egy kezdőnek, Pávelnek és egy már kollegájává nőtt régebbi tanítványának Margalitsnak értekezését és azzal fejezi be, hogy a magyar nyelvészek is tanulhatnak Pável értekezéséből valamit. Asbóth az előbb említett krakkói szlavisták szaklapjában megjelentetett méltatását német nyelven írta, azért, hogy a magyarul nem tudó szlavistáknak, elsősorban szlovenistáknak hozzáférhetővé tegye tanítványának fontos tanulmányát. Híradására szlovén részről melegen üdvözölték Apám hangtanának megjelenését. Vilko Novak szerint a grazi egyetem jeles tanára Murko Matija írt róla méltatást és a szlovén történeti hangtan írója Fran Ramovš is dicsérőleg írt Apám művéről a saját könyvében. A szláv nyelvekkel foglalkozó tudós barátaival továbbra is levelezést folytatott Apám.

Visszatérve Apám fiatal korának életkörülményeire, szeretném tisztázni több életrajzírójának téves megállapítását, ugyanis Apám tanári diplomájának 1911-ben való megszerzése után, egész életében, mint gimnáziumi tanár kereste meg a kenyerét. Minden más alkotó tevékenységét emellett végezte, olyan őserővel dolgozott, mint ahogyan az egyetemen tanult ifjú korában. Első tanári kinevezése Tordára szólt, az akkor ott induló állami gimnáziumba. Két szép és hasznos tanévet töltött el Tordán. Kidolgozta doktori dolgozatát és 1913. december 13-án Summa cum laude bölcsészeti doktori oklevelet szerzett az összehasonlító szláv nyelvészetből, amelyet már mint dombóvári gimnáziumi tanár vehetett kézbe. Az első világháború kitörése előtt két hónappal, 1914 áprilisában nősült meg Szentgotthárdon. Anyai nagyapám szintén vashidegkúti volt, de stájer családból származott. Szegeden tanult jogot, Pécsen volt joggyakornok, majd Szentgotthárdon élt, szülőfaluja közelében. Nagymamám pécsi magyar lány volt. Apámat – aki kötelező katonai idejét a közös hadseregben töltötte le – azonnal behívták katonának. Súlyos sebesülése után, mint lábadozó tiszt is folytatta és megjelentette nyelvészeti munkáit. 1917-ben a spratzerni hadifogolytáborba, majd a pozsonyi hadbírószágra vezényelték tolmácsnak. Itt írt egy egyszerűen használható orosz nyelvkönyvet, amelyet még Schenk Ferenc könyvkereskedő és kiadó a népszerű Lingua sorozatban adott ki (PÁVEL 1925). Pozsonyban elkezdte összeállítani egy szerb kéziszótár anyagát is, amely a mai napig felhasználatlan maradt.

A háború végén leszerelve, 1920-ban hiába helyezték szülőföldje közelébe a szombathelyi leánygimnáziumba, az új határok és az alaposan megváltozott

politikai helyzet, megnehezítették tudományos munkájának a folytatását. Pável Ágostont azonban nem olyan fából faragták, hogy feladta volna eredeti elkötelezettségét és ne keresett és talált volna új utakat munkájának a folytatásához. Részből az íróasztalának dolgozott, hiszen kiteljesítette a vend nyelvtenát és a harmincas évek vége felé nekifogott egy új orosz nyelvkönyv írásának. Az összehasonlító nyelvészetben is dolgozott, de ebből csak morzsákat publikált az általa alapított Vasi, illetve Dunántúli Szemlében. Időszerűbbnek vélte a fordítói munkát, mert a háborús gyűlölködések után az irodalomban keresett olyan témát, amely közelebb viszi majd egymáshoz a szomszédos népeket. Történelmi helyzetünk, társadalmi gondjaink a múltban is sok hasonlóságot mutattak, sorsunk közössége – reménye szerint: majd összeköt minket!/? Alapelve volt, hogy: „ha megismerjük, meg is szeretjük egymást”. Valóban, a harmincas években folyamatosan jelentek meg fordításai az ország legkülönbözőbb folyóirataiban. Vilko Novak 1949-ben a Dunántúli Szemle XI. évfolyamának záró számába így emlékezik vissza erre az időre: „Pável Ágoston a szlovén irodalomból való műfordítások egész sorát indította meg. Ezekben a költő és a kitűnő nyelvész sikeres munkáját csodálhatjuk... Pável Ágoston mutatta be a közönségnek a szlovén próza büszkeségét: Cankar Ivánt zamatos magyarsággal. Cankar és más szlovén prózaírók novelláin kívül több szlovén költőből is fordított” (NOVAK 1949). Legnagyobb sikerét Cankar regényeinek lefordításával érte el. A Nyugat adta ki 1937-ben a *Hlapec Jernej in njegova pravica* és a *Potepuh Marko in Kralj Matjaž* című kisregény fordítását egy kötetben, amelyhez öt oldalas bevezetőt írt Apám. 1941-ben pedig a Cankar édesanyjának megrendítő emléket állítva írt *Na klancu* regényének fordítását (*A szegénysoron*) az Egyetemi Kiadó jelentette meg. A magyar és jugoszláv újságokból is sok lelkes kritikát megküldtek meg Apámnak a barátai, amelyeket ő egy albumban megőrizett. Fordítói tevékenységét értékelve Jože Filo 1976-ban a Szombathelyen elmondott és a Vasi Szemle az évi 3. kötetében megjelent tanulmányában ezt írta: „Cankar magyar nyelvű első könyv alakban való kiadásához – amely éppen az eredeti mű harmincadik évfordulóján jelent meg – Pável egy öt oldalnyi bevezetést írt, amelyben megállapítja, hogy: 'nemcsak a legnagyobb szlovén elbeszélő, hanem a szláv népek legnagyobb irodalmi klasszikusai közé tartozik...' A fordítás teljes egészében kitűnő. Jogosan beszélhetünk egyenértékű átköltésről, amelyben érvényesült a fordító művészi alkotó tehetsége és mindkét nyelv kitűnő ismerete. Nem található benne egyetlen gyenge pont sem, mindenütt megvalósul Cankar gondolata a legmegfelelőbb magyar nyelvi eszközökkel... Cankar művészi színvonalra emelt népi nyelvét úgy ültette át magyarra, hogy ő is a magyar népi metafora kincstárából merített.” (FILO 1976) Itt meg kell jegyeznem, hogy sajnos sem az Új Magyar Könyvkiadó 1955-ben, sem az Európa Könyvkiadó 1976-ban újra megjelentetett fordításai nem hűségesek az eredetihez szó szerint. Ezt akkor, az 1950-es években nem tartották kötelezőnek, pedig néhol a zamatát, néhol még az értelmét is megváltoztatták így az eredetinek.

Pável Ágoston 70 éve meghalt – és ez nagy idő! Személyesen már csak Anton Vratuša akadémikus ismerte a szlavisták közül. Halála után jó barátja, Géfin Gyula felkérte Apám legközvetlenebb munkatársait, hogy a különböző területeken végzett értékes munkáját foglalják össze egy Emlékkönyvben, amely 1949. január 1-jén meg is jelent. Ebben akkor Vilko Novak méltatta először nyelvészeti munkásságát. Megemlékezett arról, hogy ő Apám hatására lett szlavista hallgató az egyetemen, mert elbűvölte Apám „nyelvi kérdések iránti fogékonysága, ösztönző ereje a magyar-szlovén kultúrkapcsolatok ápolása terén”. Ezt írja: „Pável Ágoston a szlovén irodalomból való műfordítások egész sorát indította meg... Magyar részről ő az egyetlen tudatos, rendszeres és legmélyebb előmozdítója a magyar szellemi kapcsolatoknak a szomszéd, de eddig ismeretlen szlovén néppel.” (NOVAK 1949) Ebben az Emlékkönyvben prof. Banner János a szegedi egyetem tanára, Pável habilitációjának fő sürgetője így emlékezik rá: „Az első tudományos grádust csakhamar elérte, aztán – mikor fiatalsága miatt a kormány nem terjesztette elő kinevezésre, a budapesti kar meghívása ellenére sem – a második lépést a magántanárságig már csak akkor tette meg, amikor barátai unszolták rá, meggyőzve arról, hogy a köznek tesz szolgálatot ezzel.” (BANNER 1949) A Szegedi Tudományegyetem Szláv Tanszékén prof. H. Tóth Imre és Ferincz István voltak Pável Ágoston emlékének és írásainak hű őrzői, sőt 1976-ban az Orosz Nyelv és Irodalom Tanszék kiadta *A szlovén irodalom vázlatos áttekintése* című munkáját.

Pável Ágoston nagy álma és reménye még a II. világháború veszedelmének közeledtét látva is az volt, hogy a körülöttünk élő szláv népekkel tudja építeni a kulturális kapcsolatot és ki tudja adadni a délszláv, elsősorban szlovén irodalomról felépített munkáinak nagy összefoglalását. Kézirata készen, és a nyomdában volt már a szlovén népballadákából és az irodalomból, sőt az orosz nyelvkönyve is ott volt. Ezek „nem vesztek el”, de a történelmi események, az emberi sors kiszámíthatatlansága közbeszólt. A kéziratok sorsát Csuka Zoltánnak 1940. III. hó 13-ától 1945. XI. 15-ig, ifj. Gayer Gyulának 1945-46-ban Édesapámhoz írt leveleiből elég egyértelműen végig lehet kísérni. Ezeket a leveleket megőrizte a család és a most megjelent *Sorsközösség az irodalomban* című könyvben közre is adtam (GADÁNYI – S. PÁVEL – M. KOZÁR 2016). Apám életcélját és szándékait kézíratai megvalósították valahol-valahogyan és szolgálták a közös sorsot viselő emberek testvéri barátságát.

Irodalom

- BANNER 1949 = BANNER J. Pavel Ágoston, az ember // Pavel Ágoston emlékkönyv, Dunántúli Szemle, 1944 (1949), 7-8. 7-9.
- FILO 1976 = FILO J. Pavel Ágoston nyelvészeti, fordítói és kultúrközvetítői munkássága. // Vasi Szemle 1976, 3. 426-434.
- GADÁNYI – S. PÁVEL – M. KOZÁR 2016 = GADÁNYI K. – S. PÁVEL J. – M. KOZÁR M. (szerk.) Sorsközösség az irodalomban Pavel Ágoston fordítói munkássága tükrében. Születésének 130. évfordulója tiszteletére. (BIBLIOTHECA SLAVICA SAVARIENSIS XV.) Szombathely, 2016.
- NOVAK 1949 = NOVAK V. Pavel Ágoston, a nyelvtudós // Pavel Ágoston emlékkönyv. Dunántúli Szemle, 1944 (1949), 7-8. 33-37.
- PÁVEL 1909 = PÁVEL Á. A vashidegkúti szlovén nyelvjárás hangtana. (Magyarországi szláv nyelvjárások 1.) Budapest, 1909.
- PAVEL 2013 = PAVEL A. Prekmurska slovenska slovnica / Vend nyelvten. (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 100) Maribor, 2013.
- PÁVEL 1925 = PÁVEL Á. Orosz nyelvten. Az orosz nyelvnek szóban, írásban és olvasásban tanító nélkül való elsajátítására. 1. r. Budapest-Wien: Lingua-Mechithariszta ny. (Schenk gyakorlati zsebnyelvtanai magántanulásra.) 1925.